
OCENE IN POROČILA

Marija Klobčar: *Poslušajte štimo moja: potujoči pevci na Slovenskem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2020. 353 str.

Monografija Marije Klobčar z naslovom *Poslušajte štimo moja: potujoči pevci na Slovenskem* je izšla spomladi 2020 pri ZRC SAZU, Založbi ZRC. Predstavlja deveti zvezek v *Zbirki Folkloristika*, ki jo ureja Glasbenonarodopisni inštitut. Glavna urednica imenovane zbirke je Marjeta Golež Kaučič, pričujočo knjigo pa sta uredili Marjeta Pisk in Urša Šivic.

Osrednje raziskovalno vprašanje spretno povzema že sam podnaslov monografije, natančneje pa nam ga odstira uvod. Avtorica nas z monografijo povede v ustvarjalni svet potujočih pevcev na Slovenskem vse od srednjega veka in viteške ustvarjalnosti dalje do pojava radia v času med obema vojnama. Čeprav se je izhodiščna raziskava, nanašajoča se na evropski fenomen pouličnega pesništva, osredotočala na vprašanje obstoja in delovanja pouličnih pevcev na Slovenskem od izuma tiska dalje, je avtoričina poglobitev v slovensko pesemsko izročilo pokazala, da je potrebno seči še dlje v preteklost ter upoštevati tudi sledi starejše produkcije. Zato časovno in družbeno izhodišče pričujoče raziskave predstavljajo t. i. igrci, nosilci starejših obrednih tradicij, trubadurji in minezengerji. Ker so bile za pesemsko produkcijo potujočih pevcev na Slovenskem bistvene povezave z zunanjim svetom, je za razumevanje slovenskega fenomena neobhodno potrebno poznavanje izročila potujočih pevcev v širšem

evropskem prostoru. To je v bistvenih podarkih in strnjeno predstavljeno v uvodu, vzporedno s predstavitevijo posameznih pojavnih oblik potujočega pesništva pri nas pa tudi v nadaljevanju monografije.

Preučevanje vprašanja nosilcev pesemskega izročila je spodbudilo drobno pričevanje o nastopu tujega sejmarskega pevca v Kamniku, avtorico pa so nagovorila tudi nekatera posredna ustna pričevanja, ki so dokazovala petje na sejmih. Raziskava se je postopoma razširila na celotno slovensko ozemlje in tudi zamejstvo, tako monografija prinaša celostni prikaz obravnavane tematike vse od Rezije do Porabja, od Koroške do Bele krajine, med mesti pa izstopa Ljubljana.

V monografiji je predstavljen odnos med mesti in vasmí, orisana je ustvarjalnost potujočih pevcev in njihovo mesto v družbi. V tuji in domači literaturi se je za to obliko pesemske ustvarjalnosti uveljavilo več različnih poimenovanj (potujoči, sejmarski, poulični pevec). Avtorici se je zdel najširši in najustreznejši pojem »potujoči pevec«, saj je z njim lahko opredelila tako igrcé, kot viteške pevce, trubadurje, sejmarske pevce, obrtnike, slepe pevce, vojne invalide idr. V monografiji predstavljene ugotovitve temeljijo predvsem na primarnih rokopisnih in časopisnih virih, pomemben vir predstavljajo tudi pogovori z informatorji. V veliko pomoč pri raziskavi

so bile tudi obstoječe literarnovedne, historioografske, etno(muziko)loške, folkloristične in muzikološke raziskave.

Vprašanje potujočih pevcev na Slovenskem je predstavljeno kronološko. Po uvodu sledi enajst (neoštevilčenih) poglavij, zaključno dvanajsto pa povzema bistvene ugotovitve raziskave. Naslovi poglavij slikovito napovedujejo vsebino in tako zlahka vzbudijo zanimanje. Strokovni izsledki v monografiji so podkrepjeni s pesemskimi besedili in glasbenimi transkripcijami, ki se lepo dopolnjujejo z bogatim ilustrativnim gradivom. Tekoča in skrbno izbrana beseda tako strokovnega kot poljudnega bralca kar sama povede na sled, ki so jo za sabo pustili potujoči pevci v raznolikih obdobjih naše narodne preteklosti.

V prvem poglavju (»Pavec, o katerem so pripovedovali, da nosi slavca v prsih ...«) nam avtorica predstavi t. i. igrce, njihovo glasbeno ustvarjalnost in njihovo vlogo v predkrščanskih ter krščanskih tradicijah. Izpostavi predvsem njihovo vlogo posredništva med svetom živih in svetom umrlih, poudari pa tudi njihovo vlogo kulturnega spomina v svetu nenehnih družbenih sprememb ter opozori na negativen prizvok, ki ga je beseda igrce dobila v času protestantizma. Vlogo igrcev so v okolju viteške kulture prevzeli nosilci viteškega pesništva, trubadurji, in vzporedno z njimi tudi vaganti. Na slovenski prostor so imeli največji vpliv minezengerji, tj. viteški pesniki, ki so ustvarjali v nemškem jeziku, s katerimi so se plemiči današnjega slovenskega prostora srečevali predvsem na viteških turnirjih, njihov neposredni stik z našim prostorom pa izpričujejo tudi nekateri rokopisi (npr. *Parzival*, *Veliki heidelberški rokopis*, *Frauendienst*). Med obravnavanimi viteškimi pesniki avtorica izpostavi Ulrika Liechtensteinskega in slovenski pozdrav, ki ga je Ulriku, preoblečenemu v Venero, namenil koroški vojvoda Bernard Spanheimski: »buge waz primi, gralva Venus«. Ob upoštevanju še

drugih dejstev, ki govorijo v prid slovenščini in njeni veljavi v tistem času, avtorica oporeka prepričanju, da gre pri Ulrikovi *Frauendienst* za izmišljeno zgodbo, postavljeno v realen zgodovinski prostor. Svoje prepričanje utemeljuje z nizanjem pričevanj iz drugih virov, mdr. navaja zapise Janeza Vetrinjskega, Eneja Silvija Piccolominija ter dva opisa ustoličevanj koroških vojvod, še posebej pa slovenske rečenice, ki se pojavljajo v ohranjenih večjezičnih pesmih viteškega popotnika ter pesnika Oswalda Wolkensteinskega, in predgovor k prevodu Durandijevega dela *Rationale Divinorum officiorum* (Cod. 2765) iz leta 1384. V tem poglavju avtorica tudi dokazuje, da pesem Pegam in Lambergar ne izhaja iz 15. stoletja, ampak se nanaša na dogajanja po zadnji viteški bitki na Moravskem polju pri Dunaju leta 1278.

Drugo poglavje (»Péte novine«) obravnava vlogo pesemskega obveščanja ob uveljavitvi tiska, ki je s tiskanjem letakov omogočil hitrejšo širjenje pesmi. Ustvarjalci teh pesmi so bili posredniki med visoko družbo in med preprostimi ljudmi. V primerjavi z viteškim pesništvom se je spremenila tudi snov pesmi, saj je vse bolj pomembno postajalo obveščanje o aktualnih dogodkih, npr. o dogajanjih na gradovih, posebnih usodah posameznikov, kmečkih uporih, vojaških spopadih in turških vpadih, zaradi katerih je slovenski prostor postajal vse pomembnejša komunikacijska povezava med Otomanskim imperijem in Srednjo Evropo. Avtorica dokazuje, da številne slovenske pripovedne pesmi izvirajo iz takšnih pesemskih sporočil in obravnava pojav prvih poklicnih muzikantov (deželni godci, deželni trobentači). O pomenu pesemskega obveščanja na Slovenskem zgovorno priča natisnjen letak o velikem kmečkem uporu leta 1515, ki je prinesel prve natisnjene slovenske besede. Pesem *Rošlin in Verjanko*, ki je prav tako predstavljena v tem poglavju, pa je t. i. grajski moritat, ki se nanaša na dejanski zgodovinski dogodek z gradu v okolici Črnomlja.

Tretje poglavje (»En eksempl čem povedat«) prinaša predstavitev pesemske produkcije, ki je bila tesno povezana z verskimi središči ter romanji, vzpodbudila pa so jo rekatolizacijska prizadevanja. Glavni namen te produkcije je bila npravstvena in verska vzgoja, prevladovala so katehetske in legendne pesmi, pesmi o svetnikih in čudežih. Nosilci in razširjevalci teh pesmi so bili cerkovniki, organisti, učitelji, sejmarski pevci ter seveda romarji sami. Na Koroškem je vzniknila svojstvena oblika duhovne pesemske produkcije, ki so jo širili bukovniki. Ti so s prepisovanjem skrbeli za širjenje besedil. Med njimi je najbolj znan Andrej Šuster Drabosnjak.

Četrto (»Kaišen strah ceu sveit prehajec«) in peto poglavje (»Na novo je izšlo veliko podob«) pokažeta pomen pesemskega obveščanja (tj. sejmarskih pesmi) in tiskanja letakov v evropskem merilu ter predstavitva njune razsežnosti v slovenskem prostoru. Izpostavljena so pesemska poročila o lizbonskem potresu leta 1755, ki je zaradi svojih razsežnosti odmeval še dolgo in s tiskanjem letakov vplival na pesemsko produkcijo različnih narodov. Melodija pesmi, na katero so prepevali pesem o potresu, je pozneje postala glasbena podlaga premnogih slovenskih cerkvenih in drugih pesmi. V pesmih pa niso zaživele le naravne nesreče, ampak tudi poročila o revolucionarnih dogodkih, reformah in državnih ukrepih. Avtorica poleg tiskanja letakov predstavi tudi druge načine obveščanja: t. i. tisk s plohom, votivne podobe, table na cerkvah, znamenja ob poteh, panjske končnice, lectova srca. Sejmarski pevci (moritatlerji oziroma benkelzengerji) so si pri širjenju spektakularnih novic pomagali z letaki ali upodobitvami na velikih platnih, včasih tudi s posebnimi omaricami, v katerih so si lahko ljudje skozi kukalca ogledali slike krajev in dogodkov. Tiskali so se tudi letaki z versko vsebino, ki so se navezovali predvsem na češčenje svetnikov. Čeprav se nam je ohranilo razmeroma malo letakov, nam o njihovem obstoju pričajo ohranjene pesmi.

V šestem poglavju (»Le berite, berite, lubi Slovenci!«) so predstavljene spremembe, ki sta jih konec 18. stoletja prinesla obvezno šolstvo ter opismenjevanje prebivalstva, ki sta vzpodbudila razcvet časopisnega obveščanja o dogodkih. Širjenje novic je bilo tako lažje in hitrejše, možnost potvarjanja manjša. Izhajanje slovenskega časopisja je prispevalo k širjenju narodne zavesti, odprlo možnost vplivanja na življenje v državi in omogočilo tudi zapise ljudskega izročila. Vse to se je povezovalo z razvojem poštna službe, komunikacijske možnosti pa sta pozneje razširila še telegraf in gradnja železniških prog, ki pa ni le skrajšala potovanj in novicam omogočila hitrejšega širjenja, ampak je nehote ukinjala tudi stare kanale prenosa novic (furmani, občestne gostilne).

Ker časopisi niso bili dostopni vsem, se je kljub napredku ohranjal tudi ustni način poročanja ob sejmih, farnih žegnanjih in romanjih. Ohranjanje pesemskega poročanja tudi v obdobju večje razširjenosti tiska v 19. stoletju avtorica v sedmem poglavju (»O poslušajte eno grozovitno zgodbo«) prikaže predvsem na primeru poročanja o epidemijah kolere, izpostavi pa tudi pesmi, katerih nastanek so vzpodbudile smrtne obsodbe, umori iz ljubosumja ipd. Ob tem opozori na pomen posredništva pri širjenju pesmi, kar poimenuje veriženje sporočil. Zanimivo je, da tudi v tem obdobju ni zamrlo izvajanje pesmi ob kazanju slik na platnu. Zadnji večji pesemski odziv je sprožil ljubljanski potres leta 1895. Ker pa so bile ljudem novice dostopne tudi iz časopisja, te pesmi niso več doživele takšnega širjenja kot dobro stoletje pred tem pesmi o lizbonskem potresu.

Naslednji dve poglavji monografije (»Zdaj smo mi perrajžali«, »Koderkol bom stau in hodu, tam bom zmirej Arje peu«) delno povzemata bistvene poudarke predhodnih poglavij in pesemsko poročanje sistematično ter pregledno predstavita z vidika nosilcev

poročanja in njihove vloge v okoljih, kjer so živeli in ustvarjali. Pri tem so upoštevane tudi zunanje okoliščine, ki so vplivale na pesemsko poročanje (nadzor oblasti nad potovanji, spremembe v prometu, nevarnosti na poti, vzpostavljen sistem razglašanja uradnih obvestil idr.). V podpoglavjih so podrobno prikazani sejmarski pevci, potujoči rokodelci in prodajalci, igrci in bukovníki, godci, berači in slepi pevci ter tudi vojni invalidi in Romi. Osvetljena je pesemska dejavnost, študentov, učiteljev (šolmoštri, školniki) in organistov. Vsaka skupina je obravnavana tudi z vidika družbenih in drugih sprememb, ki niso ostale brez vpliva na njihovo ustvarjalnost in so spreminjale tudi njihovo vlogo, pomen in družbeni status.

Avtorica kot pomemben vidik ohranjenosti pesemskega izročila potujočih pevcev izpostavi zanimanje raziskovalcev, ki so po prebujenem zanimanju za ljudsko kulturo – kar je bilo na začetku 19. stoletja tesno povezano z nacionalnimi prizadevanji znotraj večnarodne habsburške monarhije – začeli zbirati slovenske ljudske pesmi. Ob tem poudari pomen, ki ga je v našem prostoru imelo zbirateljsko delo Poljaka Emila Korytka. Opozori tudi na to, da je ohranjenost izročila neobhodno povezana s kriteriji, ki so določali, kaj spada v nabor ljudskega. Ker so nekateri raziskovalci izključevali tisto gradivo, ki je nakazovalo povezavo z mesti in tujejezičnimi okolji, in tudi tisto, ki je kazalo na možnost vpliva tiska, je ustvarjalnost potujočih pevcev ostala na obrobju zanimanja. Avtorica zato v desetem poglavju (»[N]obeniga ni bilo, ki bi bil te pesme zbiral, olikal in potomcom izročil«) poudari pomen potujočih pevcev in opozori na njihovo dejavno vlogo pri soustvarjanju ljudskega izročila, pri čemer se sklicuje na verzne klišeje. Ti so temeljna značilnost ljudskih pripovednih pesmi, hkrati pa kažejo na hitro produkcijo in s tem posredno dokazujejo tudi ustvarjalnost potujočih pevcev.

Monografija prikaz vloge potujočih pevcev zaključí z obdobjem med obema vojnama, ki ga je zaznamovala predvsem uvedba radia (»Poslušajte ta aparat«), in sledi nekdanjega petja potujočih pevcev išče v prepevanju nekaterih pesmi o svetnikih v romarskih središčih, v posebnih klicih nekaterih obrtnikov, prepevanju kolednikov in petju žensk v mestnih gostilnah (t. i. »hauzerarce«).

Zadnje poglavje (»A njegova pesem se je stopila z narodno in živi še danes«) povzema najpomembnejše ugotovitve monografije. Podarja dokaze o obstoju potujočih pevcev na Slovenskem in s tem spreminja razumevanje ustvarjalcev oziroma nosilcev ljudskega izročila. Strokovno in poljudno publiko seznanja z dejstvom, da merilo ljudskosti ni le kmečko ustvarjalno okolje, ampak tudi drugi ustvarjalni posamezniki različnih slojev, ki jim je pesem omogočala preživetje. Te je avtorica v zaključku razdelila v štiri skupine: 1) pevce, ki jih je usmerjala njihova notranja ustvarjalna nuja (tu se kaže povezava od viteških pevcev do drugih ustvarjalcev v poznejših obdobjih); 2) razglaševalce pomembnih vesti; 3) pevce, ki so s petjem širili vesti o senzacionalnih dogodkih; in 4) prosjake, ki so s pesmijo prosili za miloščino.

Bistveni doprinos monografije *Poslušajte štimo mojo* je v tem, da je razširila socialni krog ustvarjalcev pesmi, ki so s folklorizacijo dobile vlogo ljudskega izročila, in opozorila na to, da so v ljudskosti na Slovenskem opazne tudi sledi ustvarjalnosti pripadnikov višjih družbenih slojev in mestnih okolij oziroma ustvarjalnost posredovalcev med različnimi družbenimi sloji.

Monika Deželak Trojar
ZRC SAZU

Inštitut za slovensko literaturo
in literarne vede
monika.dezelak@zrc-sazu.si